

szellemtörténeti irány keretében meglátja Széchenyi igazi alakját és követeli számára az igazi tiszteletet. Ez az igazi tisztelet, pedig Széchenyi munkájának nemcsak tisztelése, hanem elsősorban ismerete kell legyen.

*

Makkai két cikkben fogja egy kap alá azt a *homo aestheticus*-t, akinek Kosztolányi az egyik Nyugatban megjelent önmagáról szóló vallomásában vallja magát és azt az állítólagos *homo moralist*-t, akinek Erich Kaestner a maga Fabianját állítja. Kosztolányi a tiszta *aesthesis* alapján álló emberről beszél. A szépet és az erkölcsöt örök ellenfélnek látja, mint a szocialisták a proletariátust és a polgárságot. És közben ellefelejtí azt a sokat hangoztatott leonardói megállapítást, hogy: «ez a gép nem jó, mert nem szép», pedig ez a megállapítás is művész szájából való. Kétségtelenül igaza van abban, hogy az elefántcsonttorony még mindig tisztább és becsületesebb hely, mint egy pártiroda, de ellefelejtí azt, hogy elmúltak tőlünk azok a boldog idők, mikor *csak* a pártirodák alatt volt bizonytalan a föld. Ma a világrengés az elefántcsonttorony alatt is rengeti a földet. A «*homo aestheticus*» ne vegye ezt észre és vonuljon vissza önmagába, ha *tud* visszavonulni.

Kaestner «moralistának» nevezi hősét, aki azonban «csupán érzelmi szimpátiát vállal a jóval». Fabian olyan passzív moralista, mintha *homo aestheticus* lenne. A jó számára olyan kívánatos valami, amiért kisujját se mozdítja. Kosztolányi *homo aestheticusa* szerint az erkölcs zsarnoki erőszak, Kaestner moralistája szerint az erkölcs homályos és meghatározatlan érzés, melyet tett nem követ. — Végeredményképpen: a művész legyen *csak* művész, ha engedik; «Fabian pedig — nyugodjék békében».

*

Meschendorfer *Corona* című regénye kapcsán Makkai mondhatnók: fölfedezi a szász nemzetet a magyarság és elsősorban az erdélyiek számára. Hogy az örök-kisebbségi szász nemzetnek fölfedezése és megismerése a ma kisebbségi erdélyi magyarság számára milyen haszonnal járhat, arra nagyon sok tanulsággal szolgál ez az «Erdélyi sorsok» című tanulmány. A történeti kisebbségi öntudat szinte zsarnoki célszerűséggel történt és történő kifejlesztése, az egyházak szerepe és sok más motívum nagyon sokat megmagyaráz abból, hogy miképpen maradhatott meg a németeknek ez a keleti szigete «szász nemzet»-nek évszázadokon keresztül. Nagyon sokat megmagyaráz a multból és nagyon sokat tanít a jövőre.

*

Mint írásmunkára talán leginkább azt lehet mondani Makkai e kötetére, hogy nagyon okos könyv, sőt — bölcs könyv. Makkai azok közül a papi emberek közül való, akik tudják mi a különbség a szószékről mondott és az írott szó között. Makkai, mint író, azon kevés művészeknek a rokona, akiknek munkája megdöbbsent és gondolatai az olvasóban új gondolatokat indítanak. Tanulmányai a szó legmaibb értelmében tanulmányok, mert értékük nem az, hogy megállapítanak, hanem az, hogy elindíthatnak valamit. Értékük nemcsak az, ami bennük van, hanem az is, ami nyomukban támad.

Szabó Zoltán.

Kozma Miklós: Az összeomlás 1918—1919. (Athenaeum-kiadás).

Az *Egy csapattiszt naplója*, Kozma első nagysikerű könyve a karácsonyi könyvpiacon folytatást kapott. Azt olvassuk az előszóban, hogy napló *Az összeomlás* is. Egyéni átélések és meglátások feljegyzése. Nem adja az idők teljes történelmi képét, de adja

azt, ami írója látóhatárán belül történt. A műfaji meghatározás szerény, mert Kozma mindkét könyve jóval több a naplónál; korszerű írói alkotás mind a kettő, melyben a publicista keveredik a riportterrel, az emlékiratíró az elbeszélővel, a kedvesen adomázó magyar úr a krónikaíróval. Nem regényesített élet, hanem a magyar múlt és jövő kegyetlen romokba torlódott mesgyéjén álló embernek az eseményekben felizzó életszemlélete.

A könyv az összeomlást viseli címmül, de olvasói az omladozásban magasra törő építést érzik ki belőle. A Szegedre összezsugorodott és onnan diadalmasan újnak teremtett nemzeti Magyarország legizgalmasabb története azoknak az élettükrében, akik hittek és nem ernyedtek el a reménytelennek látszó minden elvesztésben. Ők mutatkoznak meg a könyvben egyszerű emberi mivoltukban méltóságok, rangok és kivételezések nélkül. Mindnyájan tudtuk, hogy úgy a Károlyi-korszak, mint a vörös uralom alatt egy-kétezer elszánt ember mindennek fölébe kerekedhetett volna; azóta Trockij és mások leírásából megismertük az uralommegszerzés technikáját is. Kozma kitűnő lélekfestéssel írja le, mennyire megvolt Budapesten egyenként az elszánt emberek sokasága, csak éppen tennitudó csapattá nem tudtak valahogy összeállni. Az a kis mag nem volt képes kialakulni, mely mágneses erővel magához vonzotta volna a többi és megmentett volna annyi veszendőbe ment nagyot és szépet. Tömeglélektankutatóknak értékes adatforrás *Az összeomlás*; látjuk a tanácskozó, szervezkedő csoportokat, azokat a szálakat, melyek egybefűzik őket és elnyúlnak a kormányzás magas helyein állókhöz is; mindenki fojtogatónak érzi, hogy nem cselekedhet és mégsem cselekszik. Négyéves háború csodálatos bá-

torságú tettei után! A frázisok furcsa széruma megbénítja mindenki karját, új világ hirdetésével elvész a régi és megdermed az élet. Az elblovizálódásnak ezt az álmokóros képét, mely ma már szörnyű és lehetetlen vízióznak látszik, Kozma az ösztönös író remeklésével adja.

A magyar lélek azonban kitermi a dermedtség ellenmértét. Ismét figyelemreméltó tömeglélektani rajz, a feloldás. Szeged a mag. Indul mindenki oda. A szegedrejutás kénytelen romantikája és boldogan vállalt veszedelme beszövi a rongyosruhás, csillagtalan tisztákat a népmondák aranyfonalaival; gyűl, dagad a tábor, új honfoglalásra indulna, ha...

Ha nem volnának politikusok, sohasem cselekvő, mindent jobban tudók és nem örködnének megszálló franciák egy ujjászületni akaró ország izmainak feszülésén. Hogy a cselekedni akaró «szegediek» mit álltak ki, azt Kozma Miklós a fokozásnak, a belelátatásnak oly valóság-érzékeltetésével tárja elénk, hogy szinte elhal a lelkünk, mikor az egyik francia tiszt ezekre a szavakra fakad az örökös intrikák, árulások, visszavonások láttán: «Ez a nemzet halott».

Indulni akarunk a lebéklyózott szegediekkel magunk is. Menni, felrohanni a Duna—Tisza-közén. Amikor végre mozdulhatnak a nemzeti hadsereg csapatai, sietünk velük a Dunántúlra. Feltárulnak előttünk a megszületett új hadsereg kezdeti történetének eseményei, a vörösöknél szolgált tisztek javarészeinek nemzeti érdemei és buzog velünk ismét a bizakodó élet, mint Kozma Miklós balatonparti huszárjában, aki a harcok magyar nép fiából a katonanép fiává emelkedik. Megragadó és mélyen okultató az a párhuzam, melyet az író könyve végén tanulságul ad. Az összeomlás a széthúzó, fegyelmezetlen, örökké ellenzékieskedő ma-

gyarság intőjele. Az «én» helyébe a «mi»-nek kell jönnie. Az «én» Ázsiát, pusztát, fehérlovat, harcost jelentett; a «mi» Európát, várost, keresztet, katonát ad a magyarságnak. Problémáinkat nyugati értelemben kell megoldanunk. Nemcsak katonai, hanem politikai, kulturális, szociális és minden egyéb vonatkozásban is.

Összeomlottunk, mert szóban bővelkedtünk, de nemzetmentő tettekben szűkölködtünk. Vigyázzunk, hogy a tettekre való bénultságunk ne ismétlődjék többé. Ez Kozma Miklós szép és igen vigasztaló könyvének tanulsága.

A történész lelkiismeretes forrásmunkának használhatja *Az összeomlást*. Az olvasóközönség megismerheti belőle a mai Magyarország számos közéleti vezetőjét, a fiatalság pedig, mely az összeomlás eseményeit figyelő szemmel még nem élhette át, a népe sorsán legjobban aggódó magyar írók egyikének lelkén át osztályosa lehet a közelmúltnak, hogy annál vértettebben és annál tisztábban mehessen jövője felé, mely a nemzeté is.

Kilián Zoltán.

Gulácsy Irén : A kállói kapitány.

I—II. kötet. Budapest, 1934.

Eleven történelmeket megéltünk egyik nagy irodalmi problémája a történelmi regény. Helyén való-e, szükséges-e, szabad-e ma az írónak a történelem bástyája mögé menekülnie és mai érzelmeit, meglátásait és mondanivalóit letűnt korok elfelejtette alakjainak ajkára adnia? — kérdezik egyre többen és tüstént feleletet is kívánnak adni rá azzal, hogy a történelem allegóriájának, vagy akár szimbolumának akkor volt meg a helye irodalmunk életében, amikor a politikai hatalom tiltotta a kor magyar szellemének, az akkor érzett fájdalmas hangulatnak nyílt, igaz kifejezését és ezért szolgáltak példázatképpen a folyamatos életre a

történelmi keretek. Ma azonban mindent meg szabad írni, sőt mindent meg is kell írni, legyen tehát az íróban annyi bátorság, hogy leszámol a ma problémáival és viseli ezért a következményeket!

Vonatkoztassuk el e kérdést a nemzetnevelő és pedagógikus felületektől, a «régi dicsőség» tiszteletreméltó újrazengésétől, a «szent hajdan» emlékezetben nagyon, vagy kevésbé élő egyéniségeiről suttogott izgalmas anekdotonok romantikus feltárásától — amelyekkel a regényes életrajzírók különösen visszaéltek — és ha a műfaj irodalmi célját vesszük kizárólagos alapul, úgy az az érzésünk, hogy a történelmi regény mai megtagadónak nincs igazuk. Az előttünk folyó élet nem nyújt annyi példát és annyi történetet, hogy lelkünkben lármázó minden panaszunk, idegéleti ziláltságunkban minden sírásunk megtalálja kifejezési lehetőségeit keretei között. S kétségtelen, ma mindent és minden formában meg szabad írni, ám vannak a mának olyan végzettszerű kérdései is, amelyeket a ma az előttünk folyó kicsi történetekkel nem tud nekünk győzedelmes erővel példázni. Olyan valami volna ez, mintha az ismeretlen fogalmat ugyanazzal az ismeretlenel kívánnók magyarázni. Aztán meg vannak nagy vágyak, tiszta, szent eszmények, amelyekre ma példát és történetet keresünk, mesterkélttség, kiagyaltságszámba menne, de mert e vágyaknak és ez eszményeknek mindenkor élniök kell a lelkekben és mert a regénynek nemcsak művészi célja van, hanem az hang és közösségek sorsának hirdetője — ma sokkal inkább, mint valaha — az írónak, az elküldött embernek hivatása, hogy megmutassa azt a kort és azt a történelmi emberarcot, melyen rajta vibrálnak a tiszta vágyak, a szent eszmények.

Egyik ilyen sírásunk a minden